

Univerzita Pardubice – Fakulta ekonomicko-správní

Aktuální stav finanční gramotnosti v ČR
a jak finanční gramotnost ve společnosti trvale zlepšit

2014/2015

Ilona Bačínová

Otázka finanční gramotnosti je v poslední době v České republice velmi diskutované téma. Oblast je však pro mnoho lidí v ČR velkou neznámou. Dle vlastní zkušenosti musím říci, že je úroveň znalostí, týkajících se financí, mezi obyvateli naší republiky velice špatná. Přestože již existují a možnosti, které mohou dopomoci situaci zlepšit, stále se tak neděje.

Z hlediska celoevropského porovnání se nacházíme, dle mého názoru, spíše při dolní hranici v porovnání s úrovní znalostí ostatních Evropských států. Soudím, že třeba Německo či Anglie naopak patří k evropským špičkám.

Často jsou problémy způsobovány nejen základním nedostatkem znalosti pojmů, které bývají v otázce podmínek jednotlivých bankovních i pojistných produktů klíčové, ale také i prostou neuváživostí lidí, kteří se vysokému riziku vystavují dobrovolně sami a mnohdy se zadluží zbytečně.

Do finanční tísně se může dostat opravdu každý. Nejde jen o fyzické osoby. Například chcete začít podnikat, nemáte vlastní prostředky, získáte půjčku, poté se Vám nedaří a bez dalšího uvážení, které mělo samozřejmě nastat ještě před samotným zahájením podnikání, se uchýlíte k další půjčce, v lepším případě bankovní, v horším případě nebankovní, kde jsou úroky daleko vyšší. Dalšími důvody může být neustálé zadlužování domácností s nízkými příjmy, jejichž členové jsou schopni vystavit riziku nejen sebe, ale i celou rodinu. Ale řekněme si, je to vždy opravdu nezbytné?

Pokud se jedná o finance, měly bychom se chovat zodpovědně, je třeba dodržovat základní pravidla. Dle mého názoru je nutné sledovat rodinný rozpočet, stát se takzvaným manažerem svých financí. Důležité je správně zvážit danou situaci, analyzovat veškerá rizika a následky, které mohou nastat. Nemusíme být zrovna finančními odborníky na to, abychom si dopředu uvědomili, že pokud nemáme dostatek finančních prostředků, abychom si mohli dovolit větší výdaje z našeho rozpočtu teď, tak odkud tedy budeme splácet veškeré náklady i s úroky?

Mnoho dospělých lidí ani neví, co konkrétní náklady na půjčky vlastně znamenají. Stává se pak, že když jdou žádat o půjčku, zajímá je většinou pouze úrok, ale už třeba neřeší, jestli je měsíční nebo roční, jaké jsou další náklady, které vznikají. Domnívám se, že minimálně polovina obyvatel v naší republice ani nerozumí finančním pojmům, například neví, co znamená sazba RPSN. Na první pohled výhodná půjčka se může ve skutečnosti velice prodražit. K předcházení těmto problémům může vést pouze větší obezřetnost, zodpovědnost za své jednání s ohledem na budoucí důsledky a často i „selský rozum“. Důvod je prostý, není nic snadnějšího než si vše ověřit a spočítat, k tomu většinou stačí znalost obyčejné trojčlenky.

A pak můžeme zjistit, zda je půjčka opravdu výhodná, jak se zdá na první pohled. O neznalosti dalších finančních pojmů ani nemluvě.

Velkým problémem je také známá důvěřivost Čechů vůči informacím, které se okolo nás vyskytují, ať už z médií nebo od známých a přátel nebo nekvalifikovaných finančních zprostředkovatelů. Komentář některých lidí „Je to nejlepší, říkali to v televizi“, mě většinou akorát dopálí. Někteří se zase domnívají, že pokud jim všechny nevýhody nebyly při podepisování smlouvy výslovně sděleny, jako by neexistovaly. Bohužel se také často stává, že pokud se žadatelé zeptají, jaké jsou podmínky, je jim sděleno: „Víte, to je jen taková formalita, to nesmíte tak brát.“ Nepoctivost pracovníků dychtících pouze po vysokých provizích, bez ohledu na to, co klient opravdu potřebuje, není také žádnou výjimkou. Terčem se pak stávají zejména senioři, ale nejen oni. Vzpomeňme si na stará pravidla „Neznalost neomlouvá“ a za „Za hloupost se platí“. V dnešní době, době informačních technologií, existují různé portály k porovnání cen poplatků, pojmy jsou zde vysvětleny, jsou zde diskuze a rady, ze kterých lze čerpat. A přesto to není dostatečné.

Domnívám se, že velkým problémem je také zadlužování domácností, které je způsobeno nedostatkem znalostí, stejně jako lehkovážností, s jakou si domácnosti půjčují finanční prostředky na výdaje, které nejsou nutné k zajištění základních potřeb jednotlivých členů. Půjčky na vánoční dárky nebo na rodinnou dovolenou? I to se stává. Jak je možné, že se z malé půjčky stal velký problém? Snadno. A řešením bývá nejčastěji další půjčka, která slouží ke splacení té první. To je však většinou cesta, která končí velice špatně. Vždy je dobré si vést záznamy o rozpočtu, jednoduše mít přehled o příjmech a výdajích, které máme. Pokud se dostaneme do finančních potíží, lze pak snadno zhodnotit, kde je možné dosáhnout úspor, které výdaje byly nezbytné a které naopak luxusní.

Nepochybně další možnosti, jak se dostat do finančních potíží jsou investice, které v sobě nesou vysoké riziko. Pravidlem je, že čím je vyšší výnos, tím je větší riziko. Rizikové investice by se měly, dle mého názoru, provádět pouze tehdy, pokud by ztráta plynoucí z investice nebyla pro investora devastující. Rozhodně je důležité mít finanční rezervu.

Není žádnou novinkou, že odhadem téměř polovina českých domácností nemá žádnou finanční rezervu pro nečekané výdaje, s tím samozřejmě souvisí potřeba půjček, když nějaká nečekaná událost nastane.

Vzdělání nebo výuka v oblasti finanční gramotnosti také není zcela dle mých představ. Přestože již existují kurzy, které poskytují dodatečné vzdělávání v této oblasti. Myslím si

však, že je mnohem větší prostor pro výuku finanční gramotnosti je ve školách, kdy lze už od raného věku vzbuzovat zájem o finance. Dle své zkušenosti vím, že vše, co bylo více praktické než jen teoretické, vzbudilo vždy větší zájem. Pokud se v dnešní době vyučují informační technologie, tak proč nevyučovat i finanční gramotnost jako povinný předmět již na základních školách? Dostal by se tak do podvědomí mladých žáků, později studentů alespoň základní přehled pojmů, které pomohou porozumět podmínkách produktů, kterých se na našem trhu nachází velké množství. Taktéž by bylo dobré si v praxi vyzkoušet, jak být odpovědný a správně nakládat s penězi. Dle mého názoru může pomoci také přístup rodičů, kteří dětem určí pravidelné kapesné, které slouží pro jejich osobní výdaje. Částka nemá být nijak vysoká, ale ani příliš nízká. Pozitivní efekt může mít i motivace za určitou výpomoc v domácnosti, nějaké činnosti extra lze kapesné navýšit. Pokud si pak chtějí děti pořídit něco navíc, mohou si to za vydělané prostředky pořídit sami, tím zjistí více o tom, jak to v životě dospělých chodí. Mají svůj rozpočet se kterým mohou hospodařit a poznají hodnotu peněz. Není dobré, pokud dostanou děti vše, co si přejí, bez toho aniž by věděly, jaké úsilí je pro to třeba vynaložit.

Vzdělání je samozřejmě nutné v každém věku, avšak v útlejším věku je to o mnoho snazší. Ve vyšším věku je pak dobré využít případných kurzů a přednášek odborníků.

Samozřejmě je také na místě mít opravdu vzdělané odborníky. Je otázka, do jaké míry je efektivní vzdělávací systém pro případné odborníky. V dnešní době, kdy se do finanční oblasti, zejména jako finanční poradce může dostat téměř každý, kdo se alespoň trochu snaží, nemůžeme o velké odbornosti mluvit. Setkala jsem se s případy, kdy mě oslovili nezávislí finanční poradci s nabídkou, jak se postarají o mé osobní finance. Když jsem se zajímala o detaily, byly překvapeni a často mi připadalo, že ani sami nevědí co a proč mi vlastně nabízejí. Jde o to, že mají stanovený vzor, podle kterého postupují bez ohledu na skutečné potřeby klientů. Snahou o regulaci je nutné získání licence, na základě čeho se osoba může stát finančním poradcem. Ale dle mého názoru to nestačí. Většinou proběhne rychlé nic neříkající školení, které zhruba polovinu zájemců odradí a druhá polovina jde dál. Pak následuje odborná zkouška, která prokáže určité znalosti, ale kde je doklad o tom, že bude práce prováděná správně a zodpovědně. Chybí zde prostor pro kontrolu provádění úkonů, kontroluje se zde, ale to, v jakém rozsahu, je jedním slovem nedostatečné. V zásadě jde především o morálku poradců a celkově všech lidí v naší republice, která je velice špatná. Domnívám se, že také výše provizí poradců bohužel neodpovídá úrovni jejich vykonané práce. Samozřejmě existují výjimky. Teoreticky vzato, pokud by došlo ke snížení provizí

finančním institucím, vznikly by volné prostředky k zaplacení odborníků pro jejich kontrolu. Ovšem pouze na teoretické úrovni, protože odborníci by byly takto placeni vlastně z dané finanční instituce, která by měla být kontrolována, což by se patrně minulo účinkem. Navíc tento typ by vzhledem k výše zmíněné morálce Čechů vedl k dalším korupčním kauzám.

Určitou regulací jsou na druhou stranu například opatření, které mohou zmírnit dopady nerozvážnosti lidí, například prověřování příjmů žadatelů o půjčky či úvěry. Pokud za poslední měsíce žadatelé nemají určitou výši důchodu, na půjčení finančních prostředků nemají nárok. Banky se tímto chrání proti případnému budoucímu nesplácení, již dříve nesolventních klientů. Ale stejně jako u jiných opatření, tak i zde existují nedostatkové mezery, klienti mohou ztratit zaměstnání a stejně nemají z čeho platit splátky. Na druhou stranu existují finanční společnosti, které informace týkající se výše příjmu od klientů nežadají, odměnou za to jim bývají vyšší úroky. Jelikož potřebují klienti finanční prostředky ihned, výši toho, co vlastně dohromady zaplatí navíc, vůbec neřeší. I když se říká, že opatrnosti není nikdy dost, o to více, když jde o finance, na stavu počtu půjček, zejména na dovolené či dárky, a poté na počtu těch, které nejsou splácené, to není znát.

Dalším způsobem regulace může být povinnost finančních institucí sdělovat veškeré podmínky hned a ne pouze je psát do smlouvy písmenky o nepatrné velikosti. Proč jsou vůbec podmínky psány tak malým písmem? Myslím si, že z psychologického hlediska to má za cíl sdělit, že pokud jsou tak malé, nejsou tak významné, ale opak je pravdou. Trh s financemi pak zbytečně dává prostor pro nečestné praktiky.

Měla by zde existovat regulace ohledně výše provizí za zprostředkování finančních produktů, stejně tak jako regulace systému půjček. Z důvodu nízké finanční gramotnosti by byla prospěšná regulace poskytování především nebankovních půjček. Praktiky vymahačů totiž umí způsobit nemalé starosti i ostatním členům rodiny dlužníků. Nebankovní půjčky jsou dle mého názoru tím největším problémem pro dlužníky. Finance lze získat rychle, bez zdlouhavého procesu prověřování žadatelů a jejich možností půjčky následně splácet.

Alternativou pro výuku finanční gramotnosti by, dle mého názoru, mohly být vzdělávací pořady, nejlépe seriál o financích vysílaný v televizi, protože televize, jako nejvyužívanější masmédiu, hýbe naší společností, ať chceme či ne. Pořad by měli vést odborníci z finančních oborů, avšak nijak profesionálně ovlivnění některou společností. Alternativou teoretického učení ve školách mohou být praktické dny, návštěvy odborníků z oblasti financí do škol, skupinové aktivity za účelem větší orientace mezi finančními pojmy a produkty. Vhodné by také mohly být projekty institucí, které by formou hry nastínily reálnou situaci na

finančním trhu, pomohly by vyzkoušet, jak si sestavit jednoduchý rozpočet, jak se orientovat na trhu, na co si dát pozor. Vše interaktivní formou bez zbytečné teorie, ale s dostatečnou praxí.

Vymáhání práva či jeho snadnější dostupnost pro širokou veřejnost má až druhotný význam, protože ve většině případů, ne samozřejmě vždy, nedošlo k porušení zákona ze strany finančních institucí. Takže vážení dlužníci, pokud jste si vzaly půjčku, která byla tak „výhodná“ a její splátky spolu s úroky vám pak přerostly přes hlavu, kdo by měl pomáhat? Byla šance, informovat se na podmínky, kterým jste neporozuměli zcela, v klidu si přečíst podmínky, třeba dvakrát. Ale předtím se to nezdálo být důležité. Jiné jsou případy, kdy se informujete, podepíšete podmínky a ty nejsou dodrženy nebo jste obdrželi klamné informace, pak samozřejmě ano, jde o porušení zákona. Dle mého názoru by měly být za tyto klamné informace vážné postihy. Odebrání licence pravděpodobně také funguje, ale co další postih?

Pokud jde o finanční zprostředkovatele, ze své zkušenosti vím, že zde je finální kontrola skutečně nízká. Mnoho lidí, kteří potřebují být skutečně zajištěni, postupně zjišťuje, že celou dobu, po kterou mají zajištění sjednáno, bylo obsahem k ničemu. Od začátku špatně nastavené a výhodné pouze pro toho, kdo ho s klientem sjednával. Jsou pak sjednány produkty, které jsou drahé a méně užitečné. A bohužel i v tomto případě je chyba na straně klientů, protože svým podpisem vlastně souhlasili.

Koneckonců regulace je nutná, ale morálka lidí ještě víc, protože v naší republice jde o to, jak vhodně regulaci nastavit, aby se nedala obejít. Naneštěstí to lze obejít téměř vždy.

Řešením je tedy především to, že dojde jakkoliv ke zvýšení finanční gramotnosti u společnosti jako celku, ať už tedy školením, kurzy, brožurami, ale třeba i pořady v televizi, přednáškami v obcích, kde budou moci odborníci poradit, ovšem bez nabídek, které případné účastníky odradí. Dále že podmínky, které jsou velice důležité musí být psány tak, aby důležitě i vypadaly. Rozhodně ne malými písmeny a na konci. Dále je třeba regulovat výši celkových nákladů, které jsou s produkty spojeny.

Závěrem bych chtěla zmínit, že bez zvýšení zodpovědnosti lidí za své jednání, nemůže být docíleno velkého zlepšení.